

<https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2025.2.323735>

УДК 56:551.7(016)

Ольга Костянтинівна Каптаренко-Черноусова та її роль у становленні мікропалеонтологічної школи в Інституті геологічних наук НАН України

E-mail: veklych.od@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-0017-8955>;
dorotyak78@gmail.com,
<http://orcid.org/0000-0002-0498-1892>;
tamararyabokon@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-6530-3684>

*Corresponding author /
Автор для кореспонденції:
O.D. Veklych, veklych.od@gmail.com

Received / Надійшла до редакції:
25.02.2025

Received in revised form /
Надійшла у ревізованій формі:
15.04.2025

Accepted / Прийнята:
31.05.2025

Keywords: biography, bibliography,
scientific school, biostratigraphy,
foraminifera, Jurassic, Cretaceous,
Paleogene, Ukraine.

Ключові слова: біографія,
бібліографія, наукова школа,
біостратиграфія, форамініфери, юра,
крейда, палеоген, Україна.

О.Д. Веклич*, Ю.Б. Доротяк, Т.С. Рябоконь

Інститут геологічних наук НАН України, Київ, Україна

Olga Kostyantynivna Kaptarenko-Chernousova and her role in the formation of the micropaleontology school at the Institute of Geological Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine

O.D. Veklych*, Yu.B. Dorotiak, T.S. Ryabokon

Institute of Geological Sciences of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

The article is dedicated to Doctor of Geological and Mineralogical Sciences, Professor Olga Kostyantynivna Kaptarenko-Chernousova – a talented student of Academician P.A. Tutkovsky, co-founder of the micropaleontological school at the Institute of Geological Sciences of the NAS of Ukraine. She studied microfauna, primarily foraminifera, from the Jurassic, Cretaceous, and Paleogene of platform Ukraine. The scientific achievements of O.K. Kaptarenko-Chernousova in micropaleontological, biostratigraphic and paleogeographic areas of research are characterized. The contribution of O.K. Kaptarenko-Chernousova to the creation of the micropaleontology school of the Institute of Geological Sciences of the NAS of Ukraine is highlighted. A complete bibliography of scientific works by O.K. Kaptarenko-Chernousova on micropaleontology, biostratigraphy, stratigraphy, and paleogeography of the Meso-Cenozoic of Ukraine is provided.

© Видавець Інститут геологічних наук НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher Institute of Geological Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2025. This is an Open Access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Цитування: Веклич О.Д., Доротяк Ю.Б., Рябоконь Т.С. Ольга Костянтинівна Каптаренко-Черноусова та її роль у становленні мікропалеонтологічної школи в Інституті геологічних наук НАН України. *Геологічний журнал*. 2025. № 2 (391). С. 71–87. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2025.2.323735>

Citation: Veklych O.D., Dorotiak Yu.B., Ryabokon T.S. 2025. Olga Kostyantynivna Kaptarenko-Chernousova and her role in the formation of the micropaleontology school at the Institute of Geological Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Geologichnyi zhurnal*, 2 (391): 71–87. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2025.2.323735>

Вступ

В історії української геології ХХ ст. є сторінки, пов'язані з іменами жінок-учених, які завдячуючи своїм здібностям, працелюбності та наполегливості у буремні роки першої половини цього століття – часи репресій, руйнації, війни і повоєнного відновлення – гідно слугували науці, дбайливо зберігаючи і виховуючи молоде покоління науковців. Тернистий шлях у науці цих жінок був тісно пов'язаний з історією України. Однією з них є Ольга Костянтинівна Каптаренко-Черноусова, талановита учениця академіка Павла Аполлоновича Тутковського, всесвітньо відомого вченого, піонера вітчизняної мікропалеонтології, засновника і першого директора Інституту геологічних наук (ІГН) НАН України. Вона успішно застосувала і розвинула цей мікропалеонтологічний метод у практиці геолого-стратиграфічних досліджень, створила в ІГН АН УРСР мікропалеонтологічну школу, в якій виховала плеяду відомих і авторитетних науковців, кандидатів і докторів наук.

21 травня 2024 р. виповнилось 125 років з дня народження відомої української вченої – стратиграфа-палеонтолога, доктора геолого-мінералогічних наук, професора Ольги Костянтинівни Каптаренко-Черноусової, однієї з перших учениць академіка П.А. Тутковського, засновниці мікропалеонтологічної школи в Україні, незмінної завідувачки відділу стратиграфії і палеонтології мезозойських відкладів ІГН АН України. Ця стаття є даниною пам'яті Ользі Костянтинівні Каптаренко-Черноусовій.

Матеріали

При написанні статті, крім наукових праць вченої, використані архівні матеріали ІГН НАН України, спогади сучасників про Ольгу Костянтинівну канд. геол.-мін. наук С.А. Люльєвої, д-ра геол.-мін. наук Д.Є. Макаренка та фото з особистої справи О.К. Каптаренко-Черноусової з архіву Д.Є. Макаренка. Стаття супроводжується переліком праць дослідниці по мікропалеонтології, біостратиграфії та палеогеографії у **додаткових матеріалах (supplementary materials)** за посиланням <http://geojournal.igs-nas.org.ua/article/view/323735/324259>.

Ольга Костянтинівна Каптаренко-Черноусова (21 травня 1899 р. – 24 липня 1984 р.)

Olga Kostyantynivna Kaptarenko-Chernousova (May 21, 1899 – July 24, 1984)

Життєвий і творчий шлях Ольги Костянтинівни Каптаренко-Черноусової

Ольга Костянтинівна Каптаренко-Черноусова народилася 21 (8) травня 1899 р. у багатодітній родині сільських учителів у с. Іванівка Білгород-Дністровського району Одеської області. Восени 1915 р. 16-річна Ольга закінчила середню школу (шість класів) і через тяжке матеріальне становище родини почала працювати. Вона влаштувалась на роботу вчителькою у гагаузьке село Джолтай, що на півдні Бессарабії, де пропрацювала чотири місяці. Через незнання гагаузької (однієї із тюркських) мови вимушена була переїхати в Україну, що призвело до розлуки з її рідними на довгі 43 роки.

Протягом чотирьох років (1916–1919 рр.) дівчина працювала вчителькою у школах Поділля. За цей час вона закінчила піврічні, а потім дворічні педагогічні курси та отримала звання вчительки вищої школи.

Восени 1919 р. Ольга Костянтинівна вступила у Кам'янець-Подільський університет (пізніше – Інститут народної освіти) на фізико-математичний факультет відділення природничих наук, який закінчила восени 1923 р. з оцінкою «дуже-добре». У студентські роки вона зустріла свого майбутнього чоловіка Михайла Афанасійовича Черноусова, який вплинув на формування її подальшого світогляду. По закінченні університету з осені 1923 по грудень 1924 р. працювала педагогом при будинку робочих підлітків у м. Біла Церква.

У 1924–1928 рр. О.К. Каптаренко-Черноусова навчалася в аспірантурі Української академії наук у видатного мікропалеонтолога, академіка П.А. Тутковського, якого по праву вважають піонером вивчення форамініфер платформної України. Ольга Костянтинівна гідно продовжила справу свого вчителя, присвятивши своє наукове життя заснуванню і розбудові мікропалеонтологічної школи України. У 1928 р. вона закінчила аспірантуру і захистила роботу по четвертинних відкладах і ґрунтах Вінницької області (Макаренко, 1989). У цьому ж році дослідницю зараховують науковим співробітником до відділу палеонтології та стратиграфії

Михайло Афанасійович Черноусов,
чоловік Ольги Костянтинівни
Mykhailo Afanasiyovych Chernousov,
husband of Olga Kostyantynivna

Ольга Костянтинівна з дочкою
Валентиною
Olga Kostyantynivna with her
daughter Valentyna

Українського науково-дослідного геологічного інституту (нині – ІГН НАН України). В інституті вона пропрацювала до вересня 1974 р., з переривом на один рік у зв'язку з народженням донечки Валентини у 1932 р.

З 1927 по 1931 р. Ольга Костянтинівна досліджувала четвертинні відклади та проводила зйомку ґрунтів Поділля. Як наслідок, з друку за її спів-авторства виходять три карти ґрунтів Поділля (колишніх Вінницької, Проскурівської та Тульчинської областей), а також нині призабута монографія О.К. Каптаренко «Ґрунти Вінниччини (районів колишньої Вінницької округи)» (Каптаренко, 1933).

З 1934 р. в Інституті геології (нині – ІГН НАН України) розпочались дослідження нафтоносності порід Дніпровсько-Донецької западини (ДДЗ), які, з-поміж інших, потребували вирішення завдань по встановленню віку осадових порід, розчленуванню товщ на яруси та виявленню керівних груп фауни та флори.

До групи стратиграфів і палеонтологів інституту, які працювали над вирішенням цих завдань, була залучена і О.К. Каптаренко-Черноусова. Вона займалась стратиграфією палеогенових відкладів України за допомогою мікропалеонтологічного методу, який освоїла під час навчання в аспірантурі у академіка П.А. Тутковського, вивчаючи під його керівництвом неогенові форамініфери Волині. З 1934 р. Ольга Костянтинівна розпочала досліджувати мікрофауну. На початку цієї роботи в її розпорядженні були кілька праць по форамініферах юри,

крейди, палеогену і неогену Павла Аполлоновича і бібліотечне зібрання її вчителя по мікрофауні. А через 40 років вона залишила по собі наукову школу мікропалеонтології в ІГН АН УРСР.

У другій половині 1930-х років вчену було залучено до досліджень за такими проблемами (нині це наукові теми): «Генеза, стратиграфія та вік манганорудних родовищ і третинних покладів УРСР», «Нафтоносність на території України», «Геологія палеогенових відкладів УРСР» і «Стратиграфія осадових порід». За короткий період, до початку Другої Світової війни, вона опублікувала низку статей з описом форамініфер київського мергелю гори Півихи (Каптаренко-Черноусова, 1936 б) і неогену Нікопольського марганцеворудного району (Каптаренко-Черноусова, 1939 а), розчленування палеогенового розрізу свердловини с. Холодна Балка Одеського району (Каптаренко-Черноусова, 1936 а) і зведення по розподілу мікрофауни у полтавському, харківському, київському, буцацькому і канівському ярусах палеогенового розрізу ДДЗ (Каптаренко-Черноусова, 1941). За матеріалами архіву ІГН АН УРСР було виявлено, що у той час дослідження Ольги Костянтинівни, крім іншого, були зосереджені також на монографічній обробці родин форамініфер київського мергелю. І вже у 1940 р. нею була підготовлена і Радою ІГН АН УРСР прийнята до друку монографія «Форамініфери київського мергелю», яка була опублікована, через Другу Світову війну, лише 16 років потому із дещо зміненою назвою «Форамініфери київського ярусу

Співробітники відділу мезо-кайнозою (ймовірно, 1948–1949 рр.). Перший ряд (зліва направо): Л.М. Голяк, О.К. Каптаренко-Черноусова, Т.А. Ткаченко, О.С. Липник; другий ряд – В.Я. Дідковський, І.М. Ямниченко

Staff members of the Meso-Cenozoic Department (probably 1948–1949). First line (from left to right): L.M. Holyak, O.K. Kaptarenko-Chernousova, T.A. Tkachenko, O.S. Lypnyk; second line – V.Ya. Didkovskiy, I.M. Yamnychenko

Дніпровсько-Донецької западини та північно-західних окраїн Донецького басейну» (Каптаренко-Черноусова, 1956 в).

Варто зазначити, що науковий ступінь кандидата наук було впроваджено постановою Ради народних комісарів Союзу Радянських Соціалістичних Республік, до якого тоді входила Україна, від 13 січня 1934 р. Свого часу Ольга Костянтинівна по закінченні аспірантури у 1928 р. захистила наукову роботу. Проте для здобуття наукового ступеня кандидата наук вона підготувала дисертацію за результатами власних мікропалеонтологічних досліджень «Форамініфери київського мергелю. Частина 1. Lagenidae», яку успішно захистила 15 квітня 1940 р. на Раді ІГН АН УРСР. Назву її кандидатської дисертації, про яку не згадували у пам'ятних статтях про дослідницю (Макаренко, 1989 а, б, 1999; Дикань, 2015), вдалося віднайти в архівах ІГН у рецензії на неї д-ра геол. наук Г.В. Закревської від 28 лютого 1940 р.

І знову ж таки, через Другу Світову війну, О.К. Каптаренко-Черноусова отримала диплом кандидата геолого-мінералогічних наук лише у березні 1946 р.

У роки війни Ольга Костянтинівна перебувала в евакуації (міста Уфа, Москва), де працювала у відділі загальної геології і палеонтології інституту. Крім виконання інших завдань, вона продовжила свої дослідження, розпочаті ще до війни, а саме поглиблене вивчення палеогенових відкладів України. Серед основних її наукових досягнень цього часу є встановлення фаціальних змін київського мергелю за особливостями комплексів форамініфер і виділення у

ньому п'яти біофацій за мікрофауною (Каптаренко-Черноусова, 1947 б), перевизначення віку мандриківських верств, а саме перенесення їх з олігоцену до еоцену (Каптаренко-Черноусова, 1945).

По поверненні до Києва з евакуації О.К. Каптаренко-Черноусова підготувала й успішно захистила 26 квітня 1947 р. на Раді Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка докторську дисертацію «Киевский ярус и элементы его палеогеографии» (рукопис дисертації російською мовою) і здобула науковий ступінь доктора геолого-мінералогічних наук.

Після захисту докторської дисертації, у травні 1947 р., учену призначають завідувачкою відділу мезозою, який вона очолювала до початку квітня 1970 р. (наказ № 56 директора ІГН АН УРСР від 8.05.1947 р., наказ № 22 директора ІГН АН УРСР від 19.03.1970 р.; архів ІГН НАН України). На самому початку до складу відділу входили молодші наукові співробітники В.Я. Дідковський, І.М. Ямниченко, О.Р. Конопліна, Р.Н. Ротман.

Через десять років, у січні 1957 р., Ольгу Костянтинівну затвердили у вченому званні професора геологічних наук по профілю «палеонтологія» (архів ІГН НАН України).

Після здобуття наукового ступеня доктора геолого-мінералогічних наук дослідниця ще деякий час продовжувала займатись біостратиграфією, палеогеографією і форамініферами палеогену платформної України. Однак з кінця 1940-х років вона зосередилась на вивченні форамініфер юри і крейди ДДЗ і окраїн Донбасу, питаннях стратиграфії і геології цих відкладів. І за кілька

Геологічна експедиція у м. Охтирка, Сумська область, 1967 р. Перший ряд (зліва направо): С.А. Люльєва, невідома, Є.Я. Краєва, О.К. Каптаренко-Черноусова, Р.Н. Ротман

Geological expedition to Okhtyrka, Sumy region, 1967. First line (from left to right): S.A. Lyulyeva, unidentified individual, Ye.Ya. Krayeva, O.K. Kaptarenko-Chernousova, R.N. Rotman

О.К. Каптаренко-Черноусова (вересень, 1959 р., м. Будапешт, Угорщина)

O.K. Kaptarenko-Chernousova (September, 1959, Budapest, Hungary)

років уже звітувала за науковими темами інституту «Стратиграфія верхньокрейдових відкладів північної частини Дніпровсько-Донецької западини за фауною форамініфер» (1951 р.), «Стратиграфія верхньокрейдових відкладів північно-західної окраїни Донецького басейну за фауною форамініфер» (1951 р.), «Форамініфери юрських відкладів Дніпровсько-Донецької западини» (1953, 1955 рр.). За її словами, це було викликано потребами життя та запитами виробництва, широким розгортанням робіт з пошуків нафти і газу. Її внесок у вивчення юрських форамініфер,

який знайшов відображення у численних наукових працях, залишається дотепер неоцінним (див. нижче).

До поважних років Ольга Костянтинівна залишалася чудовим польовим геологом і разом зі своїми учнями брала активну участь у польових (експедиційних) роботах.

Авторитет Ольги Костянтинівни був визнаний серед стратиграфів і мікропалеонтологів як України, так і колишнього СРСР. Вона була членом юрської (з 1961 р.) і крейдової (з 1962 р.) постійних комісій Міжвідомчого стратиграфічного комітету

колишнього СРСР. Дослідниця брала активну участь у діяльності Українського міжвідомчого стратиграфічного комітету з часу його заснування як заступник голови мезозойської секції та як голова крейдової підсекції. Як визнаний фахівець з форамініфер мезо-кайнозою вчена також була членом президії (з 1962 р.) мікропалеонтологічної координаційної комісії Відділення геолого-географічних наук при АН СРСР, членом підкомісії по форамініферах (з 1964 р.).

О.К. Каптаренко-Черноусова неодноразово була учасником міжнародних конференцій, зокрема з мезозою (15–23 вересня 1959 р., м. Будапешт, Угорщина).

У 1976 р. О.К. Каптаренко-Черноусова стала лауреатом Державної премії УРСР у галузі науки і техніки за фундаментальні дослідження в царині стратиграфії України і за участь у виданні 11-томної серії «Стратиграфія УРСР» (1963–1975 рр.). Нагороджена орденом та медалями, а також численними грамотами (Макаренко, 1989 а, б).

Наукова спадщина О.К. Каптаренко-Черноусової

Наукова діяльність Ольги Костянтинівни була спрямована на вирішення фундаментальних і прикладних завдань геології, стратиграфії та палеонтології. Вона є автором і співавтором понад 130 наукових праць (Макаренко, 1989 а, б, 1999), з яких більшість по мікропалеонтології, біостратиграфії, стратиграфії і палеогеографії мезо-кайнозою України.

І все ж таки значний науковий доробок дослідниці залишається не переосмисленим і сьогодні. Відмінною рисою її наукових праць є поєднання майже у кожній з них різних аспектів мікропалеонтологічних і біостратиграфічних досліджень, як то опису мікрофосилій або визначення їх таксономічного складу з вирішенням конкретних стратиграфічних завдань і палеогеографічними реконструкціями.

Серед основних напрямів наукової діяльності Ольги Костянтинівни вирізняються мікропалеонтологічний, стратиграфічний (біостратиграфічний) і палеогеографічний.

Мікропалеонтологічний напрям об'єднує роботи О.К. Каптаренко-Черноусової як з визначення таксономічного складу форамініфер, так і з їхнього монографічного опису, а також з питань систематики, видоутворення й еволюції форамініфер мезо-кайнозою України.

Праці Ольги Костянтинівни з монографічного вивчення форамініфер юри, крейди, палеогену і неогену платформної України, які містять описи і зображення видів, є фундацією вітчизняної форамініферології мезо-кайнозою. Це насамперед такі монографії: «Киевский ярус и элементы его палеогеографии» (Каптаренко-Черноусова, 1951), «Форамініфери київського ярусу Дніпровсько-Донецької западини та північно-західних окраїн Донецького басейну» (Каптаренко-Черноусова, 1956 в), «Форамініфери юрських відкладів Дніпровсько-Донецької западини» (Каптаренко-Черноусова, 1959 в), «Юрські лягеніди північно-східної частини Української РСР» (Каптаренко-Черноусова, 1960 д), «Лентикуліни юрських відкладів Дніпровсько-Донецької западини та окраїн Донбасу» (Каптаренко-Черноусова, 1961 б), «Атлас характерных фораминифер юры, мела и палеогена платформенной части Украины» (Каптаренко-Черноусова и др., 1963), «Форамініфери нижньокрейдових відкладів Дніпровсько-Донецької западини» (Каптаренко-Черноусова, 1967), «Палеоценові нодозаріїди північно-східної України» (Каптаренко-Черноусова, 1971 а), «Фораминиферы мела Украины. Палеонтологический справочник» (Каптаренко-Черноусова и др., 1979). Сам перелік видів, описаних дослідницею, є вражаючим: 10 видів міоцену Нікопольського району (Каптаренко-Черноусова, 1939 а); 13 видів, серед яких один новий, горизонту піщаних форамініфер нижнього олігоцену південно-західного Приазов'я (Каптаренко-Черноусова, Липник, 1953); два види і чотири підвиди «мандриківської фації» верхнього еоцену ДДЗ (Каптаренко-Черноусова, Голяк, 1951); 126 видів, серед яких чотири нові, форамініфер київського ярусу середнього-верхнього еоцену ДДЗ і північно-західних окраїн Донбасу (Каптаренко-Черноусова, 1956 в); 15 видів з палеоцену України (Каптаренко-Черноусова и др., 1963); 67 видів, серед яких шість нових, нижнього палеоцену ДДЗ і Українського щита – УЩ (Каптаренко-Черноусова, 1971 а); 14 видів, описаних у шліфах, нижнього сенону верхньої крейди Роменського підняття ДДЗ (Каптаренко-Черноусова, 1939 б); п'ять видів готериву-барему нижньої крейди ДДЗ (Каптаренко-Черноусова, 1959 б); з нижньої крейди ДДЗ 109 видів і варієтетів, серед яких 13 нових, у роботі (Каптаренко-Черноусова, 1967) і 97 видів у довіднику (Каптаренко-Черноусова и др., 1979); з юрських відкладів – описано 88 видів, з яких три роди, 34 види і два варієтети вперше з ДДЗ (Каптаренко-Черноусова, 1959 в);

Найвагоміші праці О.К. Каптаренко-Черноусової
The most important works of O.K. Kaptarenko-Chernousova

92 види, з яких 12 нових з північно-східної частини Української РСР (Каптаренко-Черноусова, 1960 д); 105 видів, серед яких 27 видів і два варієтети нові з ДДЗ та окраїн Донбасу (Каптаренко-Черноусова, 1961 б).

Особливу увагу у своїх працях по опису форамініфер О.К. Каптаренко-Черноусова приділяла питанням, пов'язаним з трактуванням обсягу видів форамініфер (Каптаренко-Черноусова, 1951, 1956 в, 1960 в). Вона підкреслювала важливість врахування їх внутрішньовидової мінливості (циклового і вікового поліморфізму, екологічної і географічної мінливості), геологічної тривалості виду, сталості його видових ознак. На її думку, один тільки геохронологічний критерій не є достатнім для виділення нового виду. Дослідниця схарактеризувала етапи видоутворення у мезо-кайнозойських форамініфер України (Каптаренко-Черноусова, 1966): становлення, фіксування найбільш суттєвих (стійких) морфологічних ознак, збереження основних форм і вимирання другорядних, стійкість морфологічних ознак у зрілих форм. Вона

підкреслювала можливість в умовах оновлення середовища повторного спалаху видоутворення. Відмічала, що темпи формоутворення різних видів за однакових умов середовища не однакові. До прикладу, вона стверджувала, що темпи формоутворення мезо-кайнозойських форамініфер варіюють у широких межах. Так, Epistominidae, Ophthalminidae, Miliolidae, Globorotaliidae швидко змінюють форму черепашки, Polymorphinidae, Lagenidae мають різну стійкість морфологічної будови черепашки, глобігериніди та піщані форамініфери повільно змінюють форму черепашки. Вчена довела залежність стратиграфічного значення родин форамініфер від темпів їх формоутворення (Каптаренко-Черноусова, 1966).

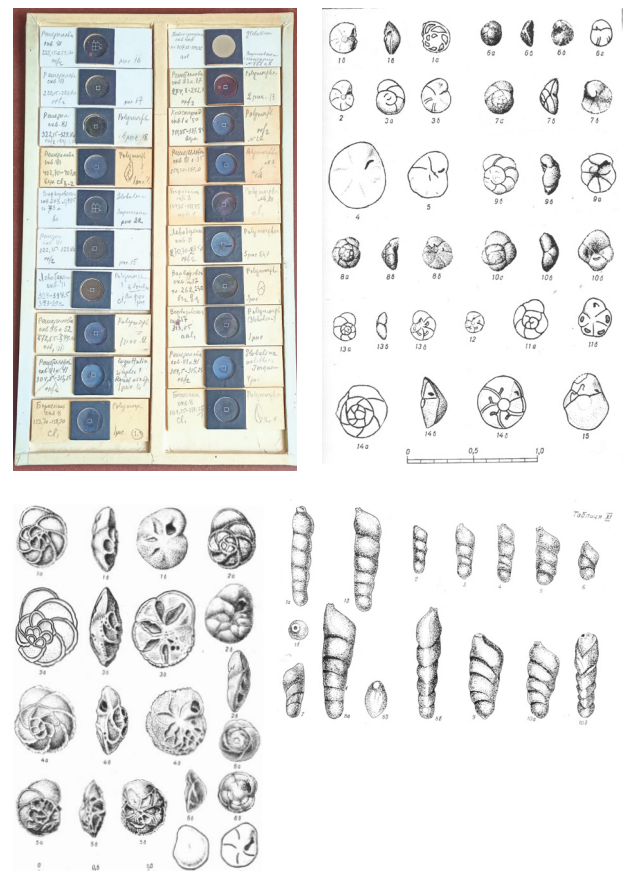
Найбільш ґрунтовно питання систематики й еволюції форамініфер опрацьовані дослідницею у роботах по форамініферах юри. Вона встановила послідовність розвитку юрських епістомінід, їх швидке еволюціонування, визначила ряд видів, пов'язаних між собою проміжними ланками, які утворюють філогенетичні ряди від аалену до

оксфорду; виділила нові роди, що характеризують певні етапи розвитку родини, а саме: аален як вік *Pseudolamarckina*, байос як вік *Lamarckella*, *Garantella* (Каптаренко-Черноусова, 1956 а). Відмітила швидку еволюцію для спіральних форм на прикладі роду *Trocholina* родина Spirillinidae, за поступовою зміною у будові черепашок протягом байосу–оксфорду (у розмірах черепашок, збільшенні кількості обертів спіралі, кількості бугорків на черевній стороні черепашки), що надає їм великого стратиграфічного значення (Каптаренко-Черноусова, 1961 а). Дослідниця підкреслювала систематичне переважання лагенід (за новою номенклатурою – нодозаріїд) у загальному комплексі форамініфер юри, їх мінливість, здатність пристосовуватися до середовища, швидко виробляти нові ознаки (Каптаренко-Черноусова, 1958 б). Саме на прикладі форамініфер юри Ольга Костянтинівна продемонструвала, що виділення нових таксонів і встановлення їх геологічної тривалості повинно бути тісно пов'язано з побудовою філогенетичних рядів з урахуванням основних критеріїв (Каптарен-

ко-Черноусова, 1960 в). Виходячи з послідовності розвитку мезозойських форамініфер для юри, з появи різних представників основних родин, вона стверджувала, що у комплексах форамініфер насамперед переважають лагеніди, потім епістомініди й офтальмідіди (Каптаренко-Черноусова, 1959 а).

Стратиграфічний напрям досліджень О.К. Каптаренко-Черноусової репрезентують її праці по датуванню порід і розчленуванню розрізів юри, крейди, палеогену і неогену за комплексами форамініфер, по розробці біостратиграфічних і зональних схем осадових товщ юри і палеогену платформної України за форамініферами.

Завдячуючи мікропалеонтологічному методу вчена схарактеризувала розподіл мікрофауни в харківському, київському, буцацькому і канівському «ярусах» палеогенового розрізу ДДЗ (Каптаренко-Черноусова, 1941, 1949; Каптаренко-Черноусова и др., 1958); докладно описала і надала стратиграфічну характеристику комплексам форамініфер палеоцену ДДЗ (Каптаренко-Черноусова, 1947 а, 1953 а, 1955, 1971 а; Каптаренко-Черноусова и др.,

О.К. Каптаренко-Черноусова під час роботи у лабораторії. Лоток з камерами відборів. Таблиці нових видів форамініфер, вперше встановлених нею

O.K. Kaptarenko-Chernousova working in the laboratory. A tray with foraminiferal chambers. Tables of new species of foraminifera, first established by her

1958) і київського ярусу еоцену ДДЗ, УЩ, окраїн Донбасу і Північного Причорномор'я (Каптаренко-Черноусова, 1936 б, 1941, 1947 б, 1951, 1953 б, 1956 в); датувала вапняки Роменського соляного куполу коньяком-сантоном за форамініферами, визначеними вперше в Україні у шліфах (Каптаренко-Черноусова, 1939 б); встановила за форамініферами утворення верхнього апту-нижнього альбу та альбу в Причорноморській западині (Каптаренко-Черноусова, 1956 б); виділила і характеризувала альбський комплекс форамініфер Середнього Придніпров'я (Каптаренко-Черноусова, 1957); віднесла до готериву-барему товщу сірих глин ДДЗ (Каптаренко-Черноусова, 1959 б); визначила систематичний склад форамініфер нижньої крейди платформної України (Каптаренко-Черноусова, 1954 а); зіставила альбський комплекс форамініфер ДДЗ з одновіковими асоціаціями колишнього СРСР і Західної Європи та встановила його значну подібність з такими Північного Кавказу і Західної Європи (Каптаренко-Черноусова, 1967); вперше здійснила детальну стратифікацію розрізів нижньої юри (Ямниченко и др., 1951), звела наявні дані про розподіл юрських форамініфер у розрізах мезозойських відкладів ДДЗ, північно-західної окраїни Донбасу та Причорноморської западини (Каптаренко-Черноусова, 1956 б); обґрунтувала кореляцію юрських відкладів ДДЗ та північно-західних окраїн Донбасу з Північно-Західним Кавказом і Кримом, Предобрудзьким прогином (Каптаренко-Черноусова та ін., 1957; Каптаренко-Черноусова, 1960 г); вперше виконала біостратиграфічне розчленування верхньоярських відкладів (оксфорд-титон), для кожного під'ярусу виділила характерні комплекси форамініфер (Каптаренко-Черноусова та ін., 1967; Воронова та ін., 1969).

Серед найвагоміших наукових розробок Ольги Костянтинівни з біостратиграфії палеогену платформної України є такі: розробка зонального розчленування київського ярусу ДДЗ, північно-західних окраїн Донбасу, УЩ за форамініферами і мікрофауною (Каптаренко-Черноусова, 1951, 1956 в, 1958 в); біостратиграфія палеогенових відкладів Північного Причорномор'я за форамініферами. Як наслідок, дослідниця першою запропонувала схему зонального поділу палеогенових відкладів України на основі розвитку форамініфер (Каптаренко-Черноусова, 1960 а). Для кожного з районів, а саме ДДЗ і північно-західної окраїни Донбасу, східної і західної частин Причорноморської западини, Східної Волині

та Подільського Придністров'я, УЩ, Східного Передкарпаття, вона у тексті та на схемі надала біостратиграфічну характеристику: горизонти, комплекси або верстви за форамініферами і за мікрофауною. Частина з виділених нею біостратиграфічних одиниць і досі використовуються у місцевих стратиграфічних схемах. Вона розробила біостратиграфію нижньокрейдових відкладів ДДЗ за форамініферами (Каптаренко-Черноусова, 1954 а, 1956 б, 1957, 1959 б, 1967).

Незаперечним науковим внеском Ольги Костянтинівни у біостратиграфію юри є палеонтологічне обґрунтування за мікрофауною стратиграфічної схеми юрських відкладів (плінсбахський-волзький яруси) ДДЗ та північно-західної окраїни Донбасу (Стратиграфическая..., 1970).

Результати біостратиграфічних досліджень О.К. Каптаренко-Черноусової були використані у стратиграфічних схемах мезозою (тріас, юра, крейда) України, які були розроблені під її керівництвом та при її безпосередній участі, зокрема ДДЗ, окраїн Донбасу, Причорноморської западини, Східноєвропейської платформи та ін. (Каптаренко-Черноусова, 1954 б, 1956 б, 1958 б, г, 1967; Каптаренко-Черноусова и др., 1969; Стратиграфическая..., 1970, 1971), які є одними з найважливіших праць для стратиграфії та підґрунтям сучасних стратиграфічних схем. У побудові стратиграфічних схем крейдових відкладів України (Каптаренко-Черноусова и др., 1969; Стратиграфическая..., 1971) та написанні пояснювальних записок до них співавторами були її учениці: по верхньокрейдових відкладах – О.С. Липник, по нижньокрейдових – Л.Ф. Плотнікова.

У відомій серії видань по стратиграфії України, а саме в томі «Стратиграфія УРСР. Крейда. Т. 8» (1971) О.К. Каптаренко-Черноусова була відповідальним редактором тому, а також автором – вступу, резюме, стратиграфії нижньої крейди окраїн Донецького басейну, ДДЗ, УЩ, співавтором – історії вивчення цих регіонів; фацій, палеогеографії та історії розвитку України за крейдового часу (рання крейда); кореляції крейдових відкладів УРСР (нижня крейда). Вона також є одним з авторів дев'ятого тому по стратиграфії палеогену (Каптаренко-Черноусова, Луцький, 1963).

Актуальними залишаються наукові напрацювання Ольги Костянтинівни по методиці біостратиграфічних досліджень. Спираючись на свій практичний досвід, вона акцентувала увагу на

важливих моментах обґрунтування стратиграфічних підрозділів за мікрофауною (Каптаренко-Черноусова, 1975), а саме: на зв'язку мікрофауністичних досліджень з макрофауністичними; на виділенні керівних видів (індекс-видів) за ознаками їх еволюційного розвитку; на формуванні характерних комплексів для ярусів і зон за видами «вузького геологічного часового діапазону»; на врахуванні впливу умов осаконакопичення на морфологічну мінливість видів; на врахуванні відмінності комплексів глибоководних від мілкоководних; на повторі близьких (схожих) комплексів видів у відкладах різного віку.

До прикладу, корелюючи юрські відклади ДДЗ та північно-західних окраїн Донбасу з Північно-Західним Кавказом і Кримом, дослідниця враховує поширення форамініфер по розрізу, час появи видів, їх збереженість, виділяє найбільш ефективні родини для кореляції Epistominidae, Ophthalminidae, Lagenidae (Каптаренко-Черноусова, 1957). Юрські форамініфери вона розділила за фаціальним і стратиграфічним значенням і за складом стінки черепашки на три основні групи: піщані форамініфери, поширені здебільшого у безкарбонатних відкладах і майже не придатні для стратиграфічних цілей; форамініфери, приурочені до сильно вапнистих порід, які ще мало вивчені; форамініфери із слабо карбонатних порід – найбільш вивчені та широко використовувані у стратиграфії (Каптаренко-Черноусова, 1960 в). При зіставленні юрських комплексів форамініфер України з іншими регіонами колишнього СРСР та Європи вчена відмітила певні складнощі, а саме: різне розуміння об'єму виду; численні синоніми й омоніми; різне розуміння авторами тривалості існування виду; стратиграфічну нестійкість виду; існування на ряду зі «стратиграфічними» також «фаціальними» комплексів, різко мінливих в одновікових, але різнофаціальних відкладах. Повторне зіставлення з Північним Кавказом і Переддобрудзьким прогином надає можливість встановити комплекси видів з широким поширенням, більш вузьким обмеженням одним з районів. На її думку, найбільш корелятивними є верхньобайоські та середньокеловейські відклади.

Особливого значення сьогодні набувають наукові напрацювання О.К. Каптаренко-Черноусової з вивчення послідовності змін асоціацій мікрофауни шельфів епіконтинентальних палеобасейнів юри, крейди, палеоцену й еоцену України за тричленної будови товщ морських

осадів (Каптаренко-Черноусова, 1977, 1984). Дослідниця виділила п'ять палеоценозів за мікрофауною, схарактеризувала їх розвиток, поширення і співвідношення на кожному з етапів еволюції палеобасейну.

Ще одним, не менш важливим ніж інші, напрямом досліджень О.К. Каптаренко-Черноусової є **палеогеографічний**. У майже всіх своїх ґрунтовних роботах вона торкалась питань фізико-географічних умов та еволюції морських палеобасейнів, їх відтворення за комплексами мікрофауни й особливостями їх розподілу у просторі та часі.

Однією з найбільш відомих робіт Ольги Костянтинівни з цього напрямку є її публікації по палеогеографії «київського ярусу» України (Каптаренко-Черноусова, 1950, 1951), нині це середній–пізній еоцен.

Учена була однією з укладачів «Атласу палеогеографічних карт Української і Молдавської РСР» та записок до них (Атлас..., 1960; Бондарчук и др., 1960), а саме карт неоком-аптського й альбського часу ранньої крейди, данського віку пізньої крейди. В «Атласі літолого-палеогеографічних карт Руської платформи» (Атлас..., 1961) Ольга Костянтинівна презентувала матеріали по території України і Молдови для карт готеривського і баремського віків, аптського й альбського віків ранньої крейди, а також для палеотектонічної карти.

Варто зазначити, що у Палеонтологічному музеї Національного науково-природничого музею (ННПМ) НАН України зберігаються дві колекції форамініфер д-ра геол.-мін. наук, проф. О.К. Каптаренко-Черноусової (Анфимова, Руденко, 2011), а у рідному їй відділі стратиграфії і палеонтології мезозойських відкладів, а також у відділі кайнозойських відкладів ІГН НАН України знаходяться зібрання мікрофауни (зокрема, форамініфер) різного віку зі свердловин і відслонень території України.

Наукова мікропалеонтологічна школа

Невтомна праця, невичерпна енергія та творчий пошук О.К. Каптаренко-Черноусової сприяли створенню і розвитку школи мікропалеонтології у нашій країні, якій своїми здобутками значною мірою завдячує сучасна стратиграфія осадових відкладів території України.

З 1947 р., після захисту докторської дисертації та очолення відділу мезозою, Ольга Костянтинівна, продовжуючи справу свого вчителя академіка П.А. Тутковського, розпочала створювати школу

О.К. Каптаренко-Черноусова з ученицями О.Р. Конопліною, Л.М. Голяк

O.K. Kaptarenko-Chernousova with her students O.R. Konoplina and L.M. Holyak

мікропалеонтології при ІГН АН УРСР. За майже 30 років вона виховала плеяду фахівців-мікропалеонтологів, здатних вирішувати проблемні питання стратиграфії, палеогеографії та палеонтології мезо-кайнозою, більшість з яких були співробітниками відділу стратиграфії і палеонтології мезозойських відкладів.

За спогадами, Ольга Костянтинівна була вимогливим, але справедливим керівником і вчителем, яка у своїх учнях цінувала не лише схильність до наукової діяльності, але і працьовитість, відповідальність та цілеспрямованість. Лише зараз стає зрозумілим, що вона була щедрим наставником, який віддавав своїм учням перспективні й актуальні напрями досліджень. З праць вченої випливає, що з більшістю наукових завдань, над якими працювали її учні, вона стикалась у своїй роботі. Нижче, поряд з прізвищами її вихованців у дужках наведені теми їх дисертацій. Своїми учнями вона вважала д-ра геол.-мін. наук В.Я. Дідковського («Біостратиграфія неогенових відкладів півдня Руської платформи за фауною форамініфер», 1964 р.), кандидатів геол.-мін. наук Є.Я. Краєву («Форамініфери верхньоєоценових і олігоценівих відкладів Причорноморської западини», 1954 р.), Л.Ф. Плотнікову («Форамініфери і стратиграфія верхньокрейдових відкладів Конкської-Ялинської западини і північно-східного Причорномор'я», 1964 р.), О.С. Липник («Форамініфери і стратиграфія верхньокрейдових відкладів Дніпровсько-Донецької западини», 1966 р.), С.А. Люльєву («Коколіти і споріднені вапняні нанофосилії верхньої крейди Дніпровсько-Донецької западини та їх стратиграфічне значення», 1967 р.), В.С. Горбунова («Радіоларії середнього і пізнього

еоцену Дніпровсько-Донецької западини та їх стратиграфічне значення», 1971 р.), М.М. Данич («Форамініфери юрських відкладів Дністровсько-Прутського межиріччя та їх стратиграфічне значення», 1972 р.), С.В. Розумейко («Фаціальний розподіл верхньокрейдових форамініфер Волино-Подільської плити», 1973 р.), Д.М. П'яtkову («Форамініфери кімериджського і волзького ярусів Дніпровсько-Донецької западини та їх значення для стратиграфії», 1974 р.), М.М. Пермякову («Середньоюрські остракоди Дніпровсько-Донецької западини та північно-західних окраїн Донбасу та їх стратиграфічне значення», 1975 р.) (з автобіографії О.К. Каптаренко-Черноусової, березень 1976 р., архів ІГН НАН України).

За ініціативи та участі Ольги Костянтинівни вийшли друком наукові праці, в яких, з-поміж інших, її вихованці представили свої наукові результати. Так, у збірці «Успехи в изучении микроорганизмов мезо-кайнозои Украины» (1971), серед авторів якої є її учні Д.М. П'яtkова, Л.Ф. Плотнікова, О.С. Липник, Є.Я. Краєва, В.С. Горбунов, М.М. Пермякова, С.А. Люльєва, відображені досягнення мікропалеонтологів у вивченні решток викопних організмів (зокрема, форамініфер, радіоларій, остракод, спікул губок, голотурій) мезо-кайнозойських відкладів України. У роботі «Обоснование стратиграфических подразделений мезо-кайнозойских отложений Украины по микрофауне» (1975) учнями Ольги Костянтинівни – Д.М. П'яtkовою, М.М. Пермяковою, Л.Ф. Плотніковою, О.С. Липник, Є.Я. Краєвою, В.С. Горбуновим, В.Я. Дідковським – розглянуті питання стратифікації за мікрофауною мезо-кайнозойських відкладів України (без Карпат); уточнені та наведені керівні, а також характерні комплекси

форамініфер, радіолярій та остракод, відмічені особливості їх складу; подано зіставлення з одновіковими комплексами фауни суміжних і віддалених регіонів і зарубіжних країн. Дослідниця та її вихованці В.Я. Дідковський, Є.Я. Краєва, Л.М. Голяк, О.С. Липник, Л.Ф. Плотнікова, Д.М. П'яткова свої біостратиграфічні напрацювання з мікропалеонтологічної характеристики осадових товщ представили у серійному виданні «Стратиграфія УРСР» (Каптаренко-Черноусова, Луцький, 1963; Стратиграфія..., 1971). Результати монографічного вивчення форамініфер вона разом зі своїми ученицями Є.Я. Краєвою, Л.М. Голяк, О.С. Липник і Л.Ф. Плотніковою репрезентувала у палеонтологічних виданнях «Атлас форамініфер юри, мела и палеогена платформенной части Украины» (Каптаренко-Черноусова и др., 1963) і «Форамініфери мела Украины: Палеонтологический справочник» (Каптаренко-Черноусова и др., 1979). Напрацювання з біостратиграфії крей-

дових відкладів дослідниці та її учениць О.С. Липник, Л.Ф. Плотнікової відображені у «Стратиграфическая схема меловых отложений Украины» (Каптаренко-Черноусова и др., 1969).

Ольга Костянтинівна була гідним прикладом для наслідування своїм учням, демонструючи пам'ять і шанобливе ставлення до свого вчителя. Перу вченої належать ряд праць історіографічного спрямування, присвячені відомим вченим – П.А. Тутковському (Каптаренко-Черноусова, 1958 а, 1965, 1971 б), В.П. Амаліцькому (Каптаренко-Черноусова, 1960 б), альма-матер ІГН АН УРСР (Порфирьев и др., 1967).

Учні О.К. Каптаренко-Черноусової продовжили розвивати мікропалеонтологічну школу ІГН НАН України, виховавши наступне гідне покоління фахівців у різних сферах мікропалеонтології – А.Б. Соколов, Т.С. Рябоконь, Ю.В. Вернигорова, А.В. Шумник, О.Д. Веклич, Ю.Б. Доротяк, Ю.В. Клименко, І.С. Супрун та ін.

Співробітники відділу мезозою (червень 1968 р.). Перший ряд (зліва направо): Л.Г. Белая, О.В. Іванніков, О.К. Каптаренко-Черноусова, Л.М. Голяк, І.М. Ямниченко; другий ряд – І.І. Нікітін, О.С. Липник, Т.В. Астахова, О.В. Паришев, Д.М. П'яткова, Л.Ф. Плотнікова; третій ряд – М.М. Пермякова, В.С. Горбунов, З.К. Ільїнська, Т.І. Немировська

The staff of the Mesozoic Department (June 1968). First line (from left to right): L.G. Belaya, O.V. Ivannikov, O.K. Kaptarenko-Chernousova, L.M. Holyak, I.M. Yamnichenko; second line – I.I. Nikitin, O.S. Lypnyk, T.V. Astakhova, O.V. Paryshev, D.M. Pyatkova, L.F. Plotnikova; third line – M.M. Permiakova, V.S. Horbunov, Z.K. Ilyinska, T.I. Nemyrovska

Висновки

Ця стаття є даниною пам'яті Ользі Костянтинівні Каптаренко-Черноусовій, вшануванням видатної науковиці України, яка працювала в ІГН НАН України.

Важко уявити сучасну мікропалеонтологію і біостратиграфію мезо-кайнозою України без фундаментальних праць вченої, учениці видатного мікропалеонтолога, академіка П.А. Тутковського.

Наукові напрацювання О.К. Каптаренко-Черноусової стали одним із «каменів фундаменту» сучасної стратиграфії, біостратиграфії і палеогеографії юри, крейди і палеогену платформної України. Уважне перечитування її праць та аналіз накопиченої інформації з позиції сучасних стратиграфічних уявлень відкриває нам її розробки, що випередили свій час, дозволяє зрозуміти її стратиграфічні побудови й уявлення.

О.К. Каптаренко-Черноусова та її послідовники створили і розвинули школу мікропалеонтології у нашій країні, якій значною мірою сучасна стратиграфія осадових відкладів території України завдячує своїми здобутками.

Робота виконана в рамках фундаментальних досліджень ІГН НАН України за бюджетними темами «Біостратиграфія мезо-кайнозойських відкладів нафтогазоносних регіонів України як фундаментальна базова основа системного забезпечення геологічних робіт» (ДР № 0122U001604), «Розробка та апробація стратиграфічної моделі осадових басейнів палеогену, неогену та квартеру України» (ДР № 0122U001698).

Стаття присвячена доктору геолого-мінералогічних наук, професору Ользі Костянтинівні Каптаренко-Черноусовій – талановитій учениці академіка П.А. Тутковського, співзасновниці мікропалеонтологічної школи в Інституті геологічних наук НАН України. Дослідниця вивчала мікрофауну насамперед форамініфер юри, крейди і палеогену платформної України. Схарактеризовано наукові здобутки О.К. Каптаренко-Черноусової за мікропалеонтологічним, біостратиграфічним і палеогеографічним напрямками досліджень. Висвітлено внесок ученої у створення мікропалеонтологічної школи Інституту геологічних наук НАН України. Наведено повну бібліографію наукових праць О.К. Каптаренко-Черноусової з мікропалеонтології, біостратиграфії, стратиграфії, палеогеографії мезо-кайнозою України.

Список літератури

- Анфимова Г.В., Руденко К.В. К анализу палеонтологического собрания Геологического музея. *Вісн. Нац. наук.-природ. музею*. 2011. № 9. С. 57–68.
- Атлас палеогеографічних карт Української і Молдавської РСР (з елементами літофації). Масштаб 1:2 500 000: Бондарчук В.Г. (відп. ред.). Київ: Вид-во АН УРСР, 1960.
- Атлас литолого-палеогеографических карт Русской платформы. Ч. 2. Мезозой и кайнозой. Масштаб 1:5 000 000: Виноградов А.П. (глав. ред.). Москва-Ленинград: Госгеолтехиздат, 1961.
- Бондарчук В.Г., Каптаренко-Черноусова О.К., Молявко Г.И., Шульга П.Л. Палеогеография Украинской и Молдавской ССР. *Международный геологический конгресс. Докл. сов. геологов. Пробл. 12. Региональная палеогеография*. Москва: Госгеолтехиздат, 1960. С. 41–62.
- Воронова М.А., Каптаренко-Черноусова О.К., Супрунук К.С., Шайкін Й.М., Ямниченко І.М. Волзький ярус і межа юри та крейди у Дніпровсько-Донецькій западині й Донбасі. *Геол. журн.* 1969. Т. 29, вип. 4 (127). С. 133–139.
- Дикань К.В. До 115-річчя О.К. Каптаренко-Черноусової, 105-річчя І.М. Ямниченка, 90-річчя Д.Є. Макаренка та 65-річчя відділу стратиграфії і палеонтології мезозойських відкладів Інституту геологічних наук НАН України. *Геол. журн.* 2015. № 1 (350). С. 123–126. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2015.1.139342>
- Каптаренко О.К. Грунти Вінниччини (районів колишньої Вінницької округи). Київ: Вид-во Укр. наук.-досл. ін-ту агрогрунтознавства та хімізації, 1933. 164 с.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Мікрофауна форамініферових шарів околиць с. Холодна Балка Одеського району. *Геол. журн.* 1936 а. Т. 3, вип. 2 (7). С. 97–126.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Форамініфери київського мергелю гори Півихи. *Геол. журн.* 1936 б. Т. 3, вип. 2 (7). С. 75–95.
- Каптаренко-Черноусова О.К. До питання про мікрофауну неогену Нікопольського марганцеворудного району. *Геол. журн.* 1939 а. Т. 6, вип. 1–2 (13). С. 199–213.
- Каптаренко-Черноусова О.К. О возрасте известняка Роменского соляного купола. *Тр. нефт. конф. 1938 года: Порфирьев В.Б. (ред.). Киев: Изд-во АН УССР, 1939 б. С. 269–286.*
- Каптаренко-Черноусова О.К. О распространении микрофауны в палеогене западной и центральной частей Днепровско-Донецкой впадины. *Материалы по нефтеносности Днепровско-Донецкой впадины*. Киев: Изд-во АН УССР, 1941. Вып. 1. С. 121–138.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Про вік так званих олігоценових покладів УРСР (за форамініферами). *Доп. АН УРСР*. 1945. № 3–4. С. 57–61.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Знахідка форамініфер в палеоценових відкладах околиць м. Сум. *Геол. журн.* 1947 а. Т. 8, вип. 4 (22). С. 26–30.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Про фаціальні зміни київського мергелю. *Геол. журн.* 1947 б. Т. 8, вип. 4 (22). С. 228–258.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Новые данные по геологии палеогена УССР. *Тр. Науч.-геол. совещ. по нефти, озокериту и горючим газам Украинской ССР*. Киев: Изд-во АН УССР, 1949. С. 194–200.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Про коливання дна Київського моря. *Геол. журн.* 1950. Т. 10, вип. 2 (27). С. 75–89.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Киевский ярус и элементы его палеогеографии. *Тр. Ин-та геол. наук. Сер. стратиграфии и палеонтологии*. Киев: Изд-во АН УССР, 1951. Вып. 3. 191 с.
- Каптаренко-Черноусова О.К. До питання про генетичний зв'язок крейди й палеогену північної частини Української РСР. *Геол. журн.* 1953 а. Т. 13, вип. 2 (39). С. 69–75.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Стратиграфія палеогенових відкладів Причорноморської западини (за фауною форамініфер). *Геол. журн.* 1953 б. Т. 13, вип. 3 (40). С. 15–23.

- Каптаренко-Черноусова О.К. Меловые отложения Днепровско-Донецкой впадины и северо-западной окраины Донбасса. *Нефтегазоносность Днепровско-Донецкой впадины и северо-западных окраин Донецкого бассейна*. Киев: Изд-во АН УССР, 1954 а. С. 262–281.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Стратиграфическая схема мезозойских отложений Днепровско-Донецкой впадины, северо-западных окраин Донбасса и Причерноморской впадины. *Всесоюз. совещ. по разработке унифицированной схемы стратиграфии мезозойских отложений Русской платформы*: Труды. Ленинград, 1954 б. С. 83–86.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Про вік карбонатних палеоценових відкладів північно-східної частини Української РСР. *Геол. журн.* 1955. Т. 15, вип. 3 (48). С. 69–72.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Про нові роди форамініфер з родини епістомінід. *Доп. АН УРСР*. 1956 а. № 2. С. 157–161.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Стратиграфическая схема мезозойских отложений Днепровско-Донецкой впадины, северо-западных окраин Донецкого бассейна и Причерноморской впадины. *Всесоюз. совещ. по разработке унифицированной схемы стратиграфии мезозойских отложений Русской платформы*. Ленинград: Госгеолтехиздат, 1956 б. С. 83–86.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Форамініфери київського ярусу Дніпровсько-Донецької западини та північно-західних окраїн Донецького басейну. Київ: Вид-во АН УРСР, 1956 в. 190 с.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Про мікрофауну альбських відкладів Середнього Придніпров'я. *Доп. АН УРСР*. 1957. № 5. С. 508–511.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Академік Павло Аполлонович Тутковський (До сторіччя з дня народження). *Геол. журн.* 1958 а. Т. 18, вип. 1 (58). С. 100–101.
- Каптаренко-Черноусова О.К. До систематики юрських лягенід. *Доп. АН УРСР*. 1958 б. № 10. С. 1110–1113.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Зональне розчленування відкладів київського ярусу. *Доп. АН УРСР*. 1958 в. № 7. С. 772–775.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Меловые отложения Днепровско-Донецкой впадины и северо-западных окраин Донбасса. *Геология СССР. Т. 5. Ч. 1. Украинская ССР и Молдавская ССР*. Москва: Госгеолтехиздат, 1958 г. С. 599–613.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Последовательность развития мезозойских фораминифер в Днепровско-Донецкой впадине и на северо-западной окраине Донбасса. *Геологическое строение и нефтегазоносность восточных областей Украины*. Тр. науч.-производ. совещ. по проблеме нефтегазоносности Украины (27 февраля–3 марта 1956 г.). Киев: Изд-во АН УССР, 1959 а. С. 221–233.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Про морський неокон Дніпровсько-Донецької западини. *Геол. журн.* 1959 б. Т. 19, вип. 1 (64). С. 37–46.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Форамініфери юрських відкладів Дніпровсько-Донецької западини. *Тр. Ін-ту геол. наук. Сер. Стратиграфія і палеонтологія*. Київ, 1959 в. Вип. 15. 121 с.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Зональная стратиграфия палеогеновых отложений Украины на основе развития фораминифер. *Палеогеновые отложения юга Европейской части СССР*. Москва: Изд-во АН СССР, 1960 а. С. 126–135.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Людина невомних шукань. (До сторіччя з дня народження геолога і палеонтолога В.П. Амаліцького). *Наука і життя*. 1960 б. № 7. С. 26–27.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Про трактування нових видів та геологічну тривалість мезозойських форамініфер. *Доп. АН УРСР*. 1960 в. № 7. С. 944–949.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Стратиграфія юрських і нижньокрейдових відкладів платформної частини УРСР (за фауною форамініфер). *Геол. журн.* 1960 г. Т. 20, вип. 2 (71). С. 5–15.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Юрські лягеніди північно-східної частини Української РСР. *Тр. Ін-ту геол. наук. Сер. Стратиграфія і палеонтологія*. Київ, 1960 д. Вип. 22. 103 с.
- Каптаренко-Черноусова О.К. До питання еволюції юрських трохолін. *Доп. АН УРСР*. 1961 а. № 6. С. 806–811.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Лентикіліни юрських відкладів Дніпровсько-Донецької западини та окраїн Донбасу. *Тр. Ін-ту геол. наук. Сер. Стратиграфія і палеонтологія*. Київ, 1961 б. Вип. 36. 103 с.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Академік АН УРСР Павло Аполлонович Тутковський. *Павло Аполлонович Тутковський*. Київ: Наукова думка, 1965. С. 3–13.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Темпы формообразования и их значение для мезозойских и кайнозойских фораминифер. *Палеонтологические критерии объема и ранга стратиграфических подразделений*: Тр. VIII сес. Всесоюз. палеонтол. о-ва. Москва: Недра, 1966. С. 63–68.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Форамініфери нижньокрейдових відкладів Дніпровсько-Донецької западини. Київ: Наукова думка, 1967. 126 с.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Палеоценові нодозаріїди північно-східної України. Київ: Наукова думка, 1971 а. 148 с.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Пионер отечественной микропалеонтологии академик АН Украинской ССР Павел Аполлонович Тутковский. *Успехи в изучении микроорганизмов мезо-кайнозоя Украины*. Киев: Наукова думка, 1971 б. С. 5–17.
- Каптаренко-Черноусова О.К. К обоснованию стратиграфических подразделений мезо-кайнозоя УССР. *Обоснование стратиграфических подразделений мезо-кайнозоя Украины по микрофауне*. Киев: Наукова думка, 1975. С. 3–7.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Последовательность расселения микроорганизмов в шельфовой зоне древних эпиконтинентальных бассейнов (на примере мезозоя и кайнозоя Украины). *Принципы и методы биостратиграфических микропалеонтологических исследований. Ч. 1: Тез. докл. на VII Всесоюз. микропалеонтол. совещ. (г. Сыктывкар, 5–8 сентября 1977 г.)*. Москва, 1977. С. 75–76.
- Каптаренко-Черноусова О.К. Последовательность расселения микроорганизмов борельной провинции шельфа древних эпиконтинентальных бассейнов (на примере мезозоя и палеогена платформенной Украины). *Палеонтология и стратиграфия фанерозоя Украины*. Киев: Наукова думка, 1984. С. 63–68.
- Каптаренко-Черноусова О.К., Антонова З.А., Голубнича Л.М., Калугіна О.М. Спроба співставлення юрських відкладів УРСР та Північного Кавказу за фауною форамініфер. *Геол. журн.* 1957. Т. 17, вип. 3 (56). С. 88–90.
- Каптаренко-Черноусова О.К., Бараш П.Е., Чернявская А.А. К стратиграфии палеогеновых отложений северо-восточной части Украинской ССР. *Сов. геология*. 1958. № 11. С. 26–39.
- Каптаренко-Черноусова О.К., Воронова М.А., Супрунук К.С., Шайкін Й.М., Ямниченко І.М. До стратиграфії верхньої юри-нижньої крейди південно-західної частини Дніпровсько-Донецької западини. *Геол. журн.* 1967. Т. 27, вип. 2 (113). С. 62–70.
- Каптаренко-Черноусова О.К., Голяк Л.М. Про мінливість *Rotalia calcar* (d'Orbigny) – *Rotalia lithothamnica* Uhlig. *Геол. журн.* 1951. Т. 11, вип. 1 (30). С. 23–37.
- Каптаренко-Черноусова О.К., Голяк Л.М., Зернецкий Б.Ф., Краева Е.Я., Липник Е.С. Атлас характерных фораминифер юры, мела и палеогена платформенной части Украины. *Тр. Ин-та геол. наук. Сер. стратиграфии и палеонтология*. Киев: Изд-во АН УССР, 1963. Вип. 45. 200 с.
- Каптаренко-Черноусова О.К., Иванников А.В., Пермяков В.В., Липник Е.С., Плотникова Л.Ф., Воронова М.А. Стратиграфическая схема меловых отложений Украины: (объяснительная записка). ИГН АН УССР. Укр. межведомств. стратигр. ком. Постоянная комиссия по меловой системе. Киев: Наукова думка, 1969. 25 с.
- Каптаренко-Черноусова О.К., Липник О.С. Про нижньоолігоценовий горизонт піщаних форамініфер Причорноморської западини. *Геол. журн.* 1953. Т. 13, вип. 1 (38). С. 51–62.

Каптаренко-Черноусова О.К., Луцький П.І. Окріаїни Донецького басейну. *Стратиграфія УРСР*. Т. 9. Палеоген. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. С. 122–177.

Каптаренко-Черноусова О.К., Плотникова Л.Ф., Липник Е.С. Фораминиферы мела Украины. Палеонтологический справочник. Киев: Наукова думка, 1979. 260 с.

Макаренко Д.Е. Жизнь и научная деятельность Ольги Константиновны Каптаренко-Черноусовой. *Ежегодник Всесоюз. палеонтол. о-ва*. Ленинград: Наука, Ленинград. отд-ние, 1989 а. Т. 32. С. 265–269.

Макаренко Д.Е. К 90-летию со дня рождения О.К. Каптаренко-Черноусовой. *Геол. журн.* 1989 б. № 3 (246). С. 135–137.

Макаренко Д.Е. Учениця академіка П.А. Тутковського. До 100-річчя від дня народження О.К. Каптаренко-Черноусової. *Наука та наукознавство*. 1999. № 3. С. 109–112.

Обоснование стратиграфических подразделений мезо-кайнозоя Украины по микрофауне: Каптаренко-Черноусова О.К. (отв. ред.). Киев: Наукова думка, 1975. 231 с.

Порфирьев В.Б., Каптаренко-Черноусова О.К., Кондрачук В.Ю., Личак И.Л., Новик Е.О. Институт геологических наук АН УССР – старейший научный центр в области геологии на Украине. *Геол. журн.* 1967. Т. 27, вып. 1 (112). С. 3–43.

Стратиграфическая схема юрских отложений Украины. Принята на совещании по стратиграфии юрских отложений Украины в 1964 г. Киев: Наукова думка, 1970. 28 с.

Стратиграфическая схема меловых отложений Украины и объяснительная записка: Каптаренко-Черноусова О.К. (отв. ред.). ИГН АН УССР. Укр. межведомств. стратигр. ком. Постоянная комиссия по меловой системе. 2-е изд., перераб. Киев: Наукова думка, 1971. 89 с.

Стратиграфія УРСР. Т. 8. Крейда: д-р геол.-мін. наук Каптаренко-Черноусова О.К. (відп. ред.). Київ: Наукова думка, 1971. 320 с.

Успехи в изучении микроорганизмов мезо-кайнозоя Украины: д-р геол.-мін. наук Каптаренко-Черноусова О.К. (отв. ред.). Киев: Наукова думка, 1971. 238 с.

Ямниченко І.М., Каптаренко-Черноусова О.К., Ткаченко Т.А. Нижньоюрські відклади верхів'я р. Самари. *Геол. журн.* 1951. Т. 11, вип. 2 (31). С. 14–20.

References

Advances in the study of microorganisms of the Mezo-Canozoic of Ukraine. (Ed. Dr. Geol.-Min. Sci. O.K. Kaptarenko-Chernousova). Kyiv: Naukova Dumka, 1971. 238 p. (in Russian).

Anfimova G.V., Rudenko K.V. 2011. On the analysis of the paleontological collection of the Geological Museum. *Bulletin of the National Natural Science Museum*, 9: 57–68 (in Russian).

Atlas of paleogeographic maps of the Ukrainian and Moldavian SSR (with lithofacial elements). Scale 1:2,500,000. (Cor. ed. V.G. Bondarchuk). Kyiv: Publishing House of AS of UkrSSR, 1960 (in Ukrainian).

Atlas of lithological and paleogeographic maps of the Russian Platform. Part 2. Mesozoic and Cenozoic. Scale 1:5,000,000. (Chief ed. A.P. Vinogradov). Moscow-Leningrad: Gosgeoltekhizdat, 1961 (in Russian).

Bondarchuk V.G., Kaptarenko-Chernousova O.K., Molyavko G.I., Shulga P.L. 1960. Paleogeography of the Ukrainian and Moldavian SSR. *International Geological Congress. Reports of Soviet Geologists. Problem 12. Regional Paleogeography*. Moscow: Gosgeoltekhizdat, p. 41–62 (in Russian).

Dykan K.V. 2015. To the 115th anniversary of O.K. Kaptarenko-Chornousova, 105th anniversary of I.M. Yamnychenko, 90th anniversary of D.E. Makarenko and 65th anniversary of the Department of Stratigraphy and Paleontology of Mesozoic Deposits of the Institute of Geological Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Geologichnij žurnal*, 1 (350): 123–126. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2015.139342> (in Ukrainian).

Justification of stratigraphic subdivisions of the Meso-Cenozoic of Ukraine by microfauna. 1975. Collection of articles.

(Ed. O.K. Kaptarenko-Chernousova). Kyiv: Naukova Dumka. 231 p. (in Russian).

Kaptarenko O.K. Soils of Vinnytsia (districts of the former Vinnytsia district). Kyiv: Publishing House of the Ukrainian Scientific-Research Institute of Agrosil Science and Chemistry. 1933. 164 p. (in Ukrainian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1936 a. Microfauna of foraminiferal layers in the vicinity of the village of Kholodna Balka, Odessa district. *Geologichnij žurnal*, 3, 2 (7): 97–126 (in Ukrainian).

Kaptarenko-Chornousova O.K. 1936 6. Foraminifera of the Kiev marl of the Pivkha mountain. *Geologichnij žurnal*, 3, 2 (7): 75–95 (in Ukrainian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1939 a. On the question of the Neogene microfauna of the Nikopol manganese ore region. *Geologichnij žurnal*, 6, 1–2 (13): 199–213 (in Ukrainian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1939 6. On the age of the limestone of the Romny Salt Dome. *Proceedings of the oil conference of 1938*. (Ed. V.B. Porfiryev). Kyiv: Publishing House of AS of UkrSSR, p. 269–286 (in Russian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1941. On the distribution of microfauna in the Paleogene of the western and central parts of the Dnieper-Donets Depression. *Materials on the oil potential of the Dnieper-Donets Depression*. Kyiv: Publishing House of AS of UkrSSR. Iss. 1, p. 121–138 (in Russian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1945. About the age of the so-called Oligocene deposits of the Ukrainian SSR (by foraminifera). *Reports of AS of UkrSSR*, 3–4: 57–61 (in Ukrainian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1947 a. Discovery of foraminifera in Paleocene sediments in the vicinity of Sumy. *Geologichnij žurnal*, 8, 4 (22): 26–30 (in Ukrainian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1947 6. On the facies changes of the Kyiv marl. *Geologichnij žurnal*, 8, 4 (22): 228–258 (in Ukrainian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1949. New data on the geology of the Paleogene of the Ukrainian SSR. *Proceedings of the Scientific-Geological Conference on oil, ozokerite and combustible gases of the Ukrainian SSR*. Kyiv: Publishing House of AS of UkrSSR, p. 194–200 (in Russian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1950. On the oscillations of the bottom of the Kiev Sea. *Geologichnij žurnal*, 10, 2 (27): 75–89 (in Ukrainian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1951. Kiev stage and elements of its paleogeography. *Proceedings of the Institute of Geological Sciences. Series of Stratigraphy and Paleontology*. Kyiv: Publishing House of AS of UkrSSR. Iss. 3. 191 p. (in Russian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1953 a. On the question of the genetic relationship of the Cretaceous and Paleogene of the northern part of the Ukrainian SSR. *Geologichnij žurnal*, 13, 2 (39): 69–75 (in Ukrainian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1953 6. Stratigraphy of Paleogene deposits of the Near-Black Sea Depression (by the foraminiferal fauna). *Geologichnij žurnal*, 13, 3 (40): 15–23 (in Ukrainian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1954 a. Cretaceous deposits of the Dnieper-Donets Depression and the northwestern outskirts of the Donbass. *Oil and gas potential of the Dnieper-Donets Depression and the northwestern outskirts of the Donets Basin*. Kyiv: Publishing House of AS of UkrSSR, p. 262–281 (in Russian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1954 6. Stratigraphic scheme of Mesozoic sediments of the Dnieper-Donets Basin, northwestern margins of the Donetsk Basin and the Black Sea Basin. *All-Union meeting on the development of a unified scheme of stratigraphy of Mesozoic sediments of the Russian Platform: Proceedings*. Leningrad, p. 83–86 (in Russian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1955. On the age of carbonate Paleocene deposits of the north-eastern part of the Ukrainian SSR. *Geologichnij žurnal*, 15, 3 (48): 69–72 (in Ukrainian).

Kaptarenko-Chernousova O.K. 1956 a. About new genera of foraminifera from the family Epistominidae. *Reports of AS of UkrSSR*, 2: 157–161 (in Ukrainian).

- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1956 б. Stratigraphic Scheme of Mesozoic deposits of the Dnieper-Donets Depression, north-western outskirts of the Donets basin and the Near-Black Sea Depression. *All-Union conference on the development of a unified Stratigraphic Scheme of Mesozoic deposits of the Russian platform*. Leningrad: Gosgeoltekhizdat, p. 83–86 (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1956 в. Foraminifera of the Kyiv Stage of the Dnieper-Donets Depression and the North-western Margins of the Donets Basin. Kyiv: Publishing House of AS of UkrSSR. 190 p. (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1957. On the microfauna of Albian deposits of the Middle Dnieper region. *Reports of AS of UkrSSR*, 5: 508–511 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1958 а. Academician Pavlo Apollonovich Tutkovsky (100th birthday anniversary). *Geologichnij žurnal*, 28, 1 (58): 100–101 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1958 б. To the systematics of Jurassic Lagenida. *Reports of AS of UkrSSR*, 10: 1110–1113 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1958 в. Zonal division of the Kyiv stage deposits. *Reports of AS of UkrSSR*, 7: 772–775 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1958 г. Cretaceous deposits of the Dnieper-Donets Depression and the northwestern outskirts of Donbass. *Geology of the USSR. Vol. 5. Part 1. Ukrainian SSR and Moldavian SSR*. Moscow: Gosgeoltekhizdat, p. 599–613 (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1959 а. Development sequence of Mesozoic foraminifera in the Dnieper-Donets Depression and the northwestern outskirts of Donbass. *Geological structure and oil and gas potential of the eastern regions of Ukraine*. Proceedings of the scientific and production meeting on the problem of oil and gas potential of Ukraine (February 27–March 3, 1956). Kyiv: Publishing House of AS of UkrSSR, p. 221–233 (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1959 б. About the marine Neocomian of the Dnieper-Donets Depression. *Geologichnij žurnal*, 19, 1 (64): 37–46 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1959 в. Foraminifera of the Jurassic deposits of the Dniro-Donets Depression. (Ed. V.G. Bondarchuk). *Proceedings of the Institute of Geological Sciences. Series Stratigraphy and Paleontology*. Kyiv. Iss. 15. 121 p. (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1960 а. Zonal stratigraphy of Paleogene deposits of Ukraine based on the foraminifera development. *Paleogene deposits of the south of the European part of the USSR*. Moscow: Publishing House of AS of USSR, p. 126–135 (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1960 б. A Man of Tireless Searches. (100th birthday anniversary of the Geologist and Paleontologist V.P. Amalytsky). *Science and Life*, 7: 26–27 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1960 в. On the interpretation of new species and geological duration of Mesozoic foraminifera. *Reports of AS of UkrSSR*, 7: 944–949 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1960 г. Stratigraphy of Jurassic and Cretaceous deposits of the platform part of the Ukrainian SSR (by foraminiferal fauna). *Geologichnij žurnal*, 20, 2 (71): 5–15 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1960 д. Jurassic lagenids of the north-eastern part of the Ukrainian SSR. *Proceedings of the Institute of Geological Sciences. Series Stratigraphy and Paleontology*. Kyiv. Iss. 22. 103 p. (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1961 а. On the evolution of Jurassic trocholines. *Reports of AS of UkrSSR*, 6: 806–811 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1961 б. Lenticulines of Jurassic deposits of the Dniro-Donets Depression and the margins of Donbas. (Ed. V.G. Bondarchuk). *Proceedings of the Institute of Geological Sciences. Series Stratigraphy and Paleontology*. Kyiv. Iss. 36. 103 p. (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1965. Academician of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR Pavlo Apollonovich Tutkovsky. *Pavlo Apollonovich Tutkovsky*. Kyiv: Naukova Dumka, p. 3–13 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1966. Rates of morphogenesis and their significance for Mesozoic and Cenozoic foraminifera. *Paleontological criteria for the volume and rank of stratigraphic units*: Proceedings of the VIII session of the All-Union Paleontological Society. Moscow: Nedra, p. 63–68 (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1967. Foraminifera of the Lower Cretaceous of the Dnieper-Donets Depression. Kyiv: Naukova Dumka. 126 p. (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1971 а. Paleocene nodosarids of northeastern Ukraine. Kyiv: Naukova Dumka. 148 p. (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1971 б. Pioneer of domestic micropaleontology, academician of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR Pavel Apollonovich Tutkovsky. *Achievements in the study of microorganisms of the Meso-Cenozoic of Ukraine*. Kyiv: Naukova Dumka, p. 5–17 (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1975. To the substantiation of stratigraphic subdivisions of the Meso-Cenozoic of the UkrSSR. *Substantiation of stratigraphic subdivisions of the Meso-Cenozoic of Ukraine based on microfauna*. Kyiv: Naukova Dumka, p. 3–7 (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1977. Sequence of microorganisms settlement in the shelf zone of ancient epicontinental basins (using the Mesozoic and Cenozoic of Ukraine as an example). *Principles and methods of biostratigraphic micropaleontological studies. Part 1: Abstracts of reports at the VII All-Union Micropaleontological Conference (Syktyvkar, September 5–8, 1977)*. Moscow, p. 75–76 (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K. 1984. Sequence of microorganism's settlement in the boreal province of the shelf of ancient epicontinental basins (based on the example of the Mesozoic and Paleogene of platform Ukraine). *Paleontology and stratigraphy of the Phanerozoic of Ukraine*. Kyiv: Naukova Dumka, p. 63–68 (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K., Antonova Z.A., Golubnicha L.M., Kalugina O.M. 1957. An attempt to compare the Jurassic sediments of the UkrSSR and the North Caucasus by the fauna of foraminifera. *Geologichnij žurnal*, 17, 3 (56): 88–90 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K., Barash P.E., Chernyavskaya A.A. 1958. On the stratigraphy of Paleogene deposits in the north-eastern part of the Ukrainian SSR. *Soviet geology*, 11: 26–39 (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K., Golyak L.M. 1951. On the variability of *Rotalia calcar* (d'Orbigny) – *Rotalia lithothamnica* Uhlig. *Geologichnij žurnal*, 11, 1 (30): 23–37 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K., Golyak L.M., Zernetsky B.F., Kraeva E.Ya., Lipnik E.S. 1963. Atlas of characteristic foraminifera of the Jurassic, Cretaceous and Paleogene of the platform part of Ukraine. *Proceedings of the Institute of Geological Sciences. Series Stratigraphy and Paleontology*. Kyiv: Publishing House of AS of UkrSSR. Iss. 45. 200 p. (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K., Ivannikov A.V., Permyakov V.V., Lipnik E.S., Plotnikova L.F., Voronova M.A. 1969. Stratigraphic Scheme of Cretaceous deposits of Ukraine: (explanatory note). IGS AN UkrSSR. Ukrainian Interdepartmental Stratigraphic Committee. Permanent Commission on the Cretaceous System. Kyiv: Naukova Dumka. 25 p. (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K., Lutsky P.I. 1963. The outskirts of the Donets basin. *Stratigraphy of the UkrSSR. Vol. 9. Paleogene*. Kyiv: Publishing House of AS of UkrSSR, p. 122–177 (in Ukrainian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K., Lypnyk O.S. 1953. On the Lower Oligocene horizon of arenaceous foraminifera of the Near-Black Sea Depression. *Geologichnij žurnal*, 13, 1 (38): 51–62 (in Ukrainian).

- Kaptarenko-Chernousova O.K., Plotnikova L.F., Lipnik E.S. 1979. Foraminifera of the Cretaceous of Ukraine. Paleontological Handbook. Kyiv: Naukova Dumka. 260 p. (in Russian).
- Kaptarenko-Chernousova O.K., Voronova M.A., Supruniuk K.S., Shaykin Y.M., Yamnychenko I.M. 1967. On the stratigraphy of the Upper Jurassic-Lower Cretaceous of the southwestern part of the Dnipro-Donetsk Depression. *Geologichnij žurnal*, 27, 2 (113): 62–70 (in Ukrainian).
- Makarenko D.E. 1989 a. Life and scientific activity of Olga Konstantinovna Kaptarenko-Chernousova. *Yearbook of the All-Union Paleontological Society*. Leningrad: Nauka, Leningrad branch. Vol. 32, p. 265–269 (in Russian).
- Makarenko D.E. 1989 b. To the 90th anniversary of O.K. Kaptarenko-Chernousova. *Geologichnij žurnal*, 3 (247): 135–137 (in Russian).
- Makarenko D.E. 1999. Student of academician P.A. Tutkovsky. To the 100th anniversary of the birth of O.K. Kaptarenko-Chernousova. *Science and science studies*, 3: 109–112 (in Ukrainian).
- Porfiryev V.B., Kaptarenko-Chernousova O.K., Kondrachuk V.Yu., Lichak I.L., Novik E.O. 1967. Institute of Geological Sciences of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR – the oldest scientific center in the geology in Ukraine. *Geologichnij žurnal*, 27, 1 (112): 3–43 (in Russian).
- Stratigraphic scheme of the Cretaceous deposits of Ukraine and explanatory note. (Ed. O.K. Kaptarenko-Chernousova). 1971. IGS of AS of UkrSSR. Ukrainian Interdepartmental Stratigraphic Committee. Permanent Commission on the Cretaceous System. 2-nd revised ed. Kyiv: Naukova Dumka. 89 p. (in Russian).
- Stratigraphic scheme of the Jurassic sediments of Ukraine. 1970. Adopted at the meeting on stratigraphy of Jurassic sediments of Ukraine in 1964. Kyiv: Naukova Dumka, 28 p. (in Russian).
- Stratigraphy of the Ukrainian SSR. Vol. 8. Cretaceous. (Ed. Dr. Geol.-Min. Sci. O.K. Kaptarenko-Chernousova). Kyiv: Naukova Dumka, 1971. 320 p. (in Ukrainian).
- Voronova M.A., Kaptarenko-Chernousova O.K., Supruniuk K.S., Shaikin Y.M., Yamnychenko I.M. 1969. Volga Stage and the Jurassic-Cretaceous boundary in the Dnipro-Donetsk Depression and Donbas. *Geologichnij žurnal*, 29, 4 (127): 133–139 (in Ukrainian).
- Yamnychenko I.M., Kaptarenko-Chernousova O.K., Tkachenko T.A. 1951. Lower Jurassic deposits of the upper Samara River. *Geologichnij žurnal*, 11, 2 (31): 14–20 (in Ukrainian).